

LUDVÍK MUCHA

DĚČÍNSKO NA STARÝCH MAPÁCH

L. Mucha: *The Děčín District on Early Maps*. – Sborník ČGS, 100, 3, pp. 234 – 238 (1995). – The history of cartographical images of the Děčín District is examined. The period between early 16th to the second half of the 19th century is of main interest. Sections of early maps are shown as well.

KEY WORDS: the Děčín District – early maps – the name „Děčín“ as it appears on early maps.

Na tištěných přehledných mapách Evropy či střední Evropy ještě z počátku 16. století Děčín kupodivu nenacházíme, i když je historicky doložen už roku 1128 a městem se stal ve 2. polovině 13. století. Avšak na nezachované rukopisné mapě řezenského mnicha Frederika z 1. poloviny 15. století se v Čechách (Pehaim Lant) mezi několika zkomolenými názvy objevuje i jméno Děčína ve tvaru Doscha. Teprve když 16. století přineslo tzv. chorografické mapy, tj. poměrně podrobné mapy jednotlivých zemí s dosti bohatým místopisem, nacházíme Děčín označený českým jménem Dieczin na nejstarší mapě Čech mladoboleslavského lékaře Mikuláše Klaudyána, jež byla vytištěna z dřevorezu roku 1518 v Norimberku. Děčín je tam uveden jako poddanské katolické město se značkami rytířského štítu a zkřížených svatopetrských klíčů. V blízkosti města je zakreslen tok Labe, Ploučnice však schází, stejně jako jakákoli další kresba. Děčínská vrchovina je zahrnuta do věnce pohraničních hor, vyznačených kresbou stromů. Mapa je ručně kolorována a má jižní orientaci. Kopíroval ji později Sebastian Münster, basilejský profesor, který ji ve zmenšení připojil roku 1545 k vlastnímu vydání Ptolemaiovy Geografie a roku 1550 ke Kosmografii. Ta vyšla později, roku 1554, v Praze jako Kosmografie česká Zikmunda z Puchova s toutéž jen mírně počeštěnou mapou. Děčín je ve všech případech psán jako Dieczni. Tato zkomolenina vznikla chybným čtením Klaudyánova názvu, kde schází tečka nad písmenem *i*.

Do severní orientace obsah Klaudyánovy mapy překreslil benátský rytec Bolognino Zalteri, jehož Čechy byly součástí mapového souboru římského vydavatele Antonia Lafreriho z let 1564-1570. Zalteri však nejen že namnoze neporozuměl obsahu mapy, ale ani nedovedl dobře přečíst německou frakturu. A tak se Děčín v jeho transformaci objevuje jako Diegni, když spřežku *cz* považoval za písmeno *g* a koncovku *-in* četli obráceně.

Na druhé samostatné mapě Čech od Johannese Crigingera z roku 1568 je Děčín označený jako Tetzzen zakreslen na jih od ústí nepopsaného pravého přítoku Labe, nepochybně Ploučnice. Objevuje se zde už i okolí Děčína s řadou popsaných sídel. Ale v Orteliově kopii Crigingera v *Theatrum orbis terrarum* z roku 1570 Děčín schází.

Na třetí samostatné mapě Čech Pavla Aretina z Ehrenfeldu z roku 1619 je Děčín zakreslen opět na jih od Ploučnice a pojmenován Dieczin, stejně jako na mapě Viléma Petra Zimmermanna z téhož roku. Zajímavé je přetlumočení Aretinovy mapy od Nicolase Sansona z roku 1654 s německo-českým názvoslovím: Děčín je tu uveden dvoujazyčně – Tetschen a Dieczin – a kraj je popsán jako Litomierziecko. Překvapením je jinak velmi kvalitní mapa Mauricia Vogta z roku 1712, na níž je Děčín (Deczen) umístěn na levý břeh Labe, asi do míst nedalekých Podmokel. Odečteme-li ze souřad-

Obr. 1 – Výřez ze Zalteriho mapy Čech z druhé poloviny 16. století.

nicové sítě Vogtovy mapy zeměpisnou šířku Děčína, získáme údaj $50^{\circ} 36'$ (místo správných $50^{\circ} 47'$).

V roce 1712 začal s mapováním Čech, na tu dobu velmi podrobným, Jan Kryštof Müller, tehdy už zkušený kartograf a topograf. Práce trvaly osm let a začaly zhotovením map jednotlivých krajů v měřítku poněkud větším, než pak měla výsledná mapa. Litoměřický kraj Müller mapoval v roce 1715 nebo 1716. Čistokresba mapy Čech v měřítku 1:132 000 byla hotova roku 1720. Má 25 sekčních listů, Děčínsko je zobrazeno na listu č. III. Jde o mapu velmi podrobnou a relativně správnou, největší, jaká byla do té doby pro Čechy zhotovena. Předčilo ji teprve 3. vojenské mapování ve 2. polovině 19. století. Její tisk byl ukončen až v roce 1722 a jako místo jejího vydání je uveden Augsburg. Děčín (Tetschen) je tentokrát umístěn na sever od Ploučnice a jeho signatura udává, že je městem bez hradeb – nemá tedy půdorysnou značku. Na levém břehu Labe se objevují Podmokly (Botenbach). Názvosloví je německé. Labské pískovce jsou vyznačeny schematickou kresbou hor, jejich geomorfologické zvláštnosti jsou už alespoň naznačeny. Poněvadž manipulace s touto velkou mapou byla pro její velké rozměry (282 x 240 cm) obtížná, pořídil Müllerův nástupce Johann Wolfgang Wieland roku 1726 zmenšeninu v měřítku 1:231 000, která odpovídá 4/7 původní velikosti.

Müllerova mapa byla od začátku intenzivně kopírována. Jako první ji využili Homanovi dědici v Norimberku, kteří nakonec vydali v letech 1769-1776 Atlas regni Bohemiae, sestávající z celkové mapy Čech a map jednotlivých krajů. Litoměřický kraj vyšel roku 1774. Jeho mapu pojal roku 1791 (spolu s Bolešlavskem na jednom mapovém listu) do svého atlasu Schauplatz der fünf Theile der Welt vídeňský Franz J. J. Reilly; na

ní založil svou mapu Čech i Josef F. Bock-Polach (1798 a 1808). Už ve 30. letech 18. století nakreslil a vydal podle Müllera mapy českých krajů zemský měřič Johann Glock-sperger v souboru *Neu verfertigter Atlas über alle Theile des Königreichs Böhmeim*. Roku 1760 přiložil jezuita Bernardin Erber ke své knize *Notitia illustris regni Bohemiae* podle Müllera nakreslené mapy krajů, mj. také Litoměřického (Provincia Litomericensis) se zakreslením Děčínska. Podle nich pak vznikly mapy krajů Antonína Elsenwanglera z Prahy (s Litoměřickem roku 1771 a 1794), mapy krajů podle Müllera však vydali také Petr Franza (Litoměřický kraj 1802), Marco Berra (Litoměřicko 1830 a 1834) a jiní.

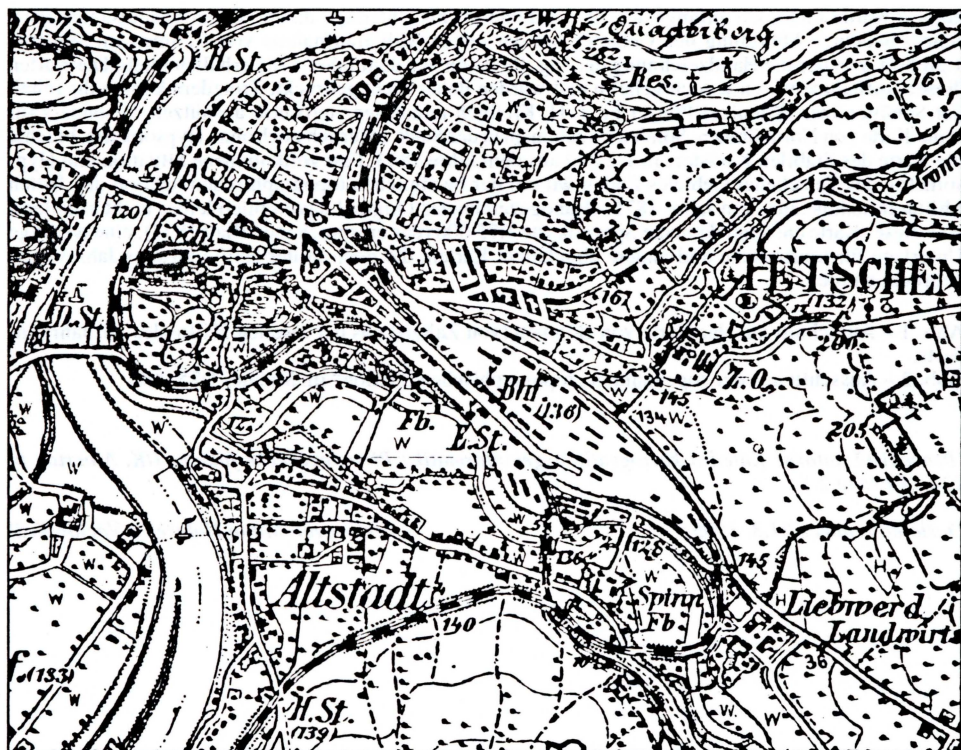
Müllerova mapa však byla také podkladem prvního vojenského rakouského mapování z let 1774-1767. Byla mechanicky zvětšena do měřítka 1:28 800 a do této kresby pak vojenští topografové zakreslovali podrobnější polohopis a výškopis krajiny. Mapování však nebylo příliš spolehlivé, a proto už v letech 1780-1783 následovala v severních Čechách revize této práce. Děčínsko je zobrazeno na sekcích č. 17 a 9 a revize zde byla provedena roku 1781. Originály map, uložené ve vídeňském Státním archivu, jsou barevné. U nás jsou v Mapové sbírce Univerzity Karlovy k dispozici černobílé fotografické kopie a také textový vojenskotopografický popis jednotlivých měst a vesnic. Poprvé vidíme na topografické mapě půdorys Děčína. Výškopis je proveden črtanými (ne pravými) šrafami, jež se však na černobílé reprodukci slévají, tvary údolí jsou už relativně dobře zobrazeny. Mapy tohoto vojenského mapování zůstaly v rukopise a navíc byly prohlášeny za tajné. Přesto jich však alespoň zčásti dovedl využít žitenický farář a později litoměřický kanovník, kartograf František J. J. Kreibich. Na jejich základě a s využitím vlastních poznatků a náčrtů pořídil roku 1826 mapu českokamenického panství, roku 1833 devítilistovou mapu severních Čech (v měřítku 1:140 000) a roku 1834 mapu Litoměřického kraje (ta však vyšla až po jeho smrti). Na všech třech je zobrazeno Děčínsko v různém stupni dokonalosti výškopisu; ten vychází nejlépe na mapě českokamenického panství v měřítku 1:69 000.

Nezávisle na vojenském mapování bylo v Rakousku v roce 1817 založeno mapování a měření katastrální, vedoucí ke zřízení nového daňového systému na základě zdanění pozemků. Mapovalo se v měřítku 1:2 880 (1 palec = 40 sáhů), v Čechách v letech 1826-1837 a 1837-1843. Na katastru Děčína byly pozemky vyměřeny roku 1843 a založena mapa tzv. stabilního katastru. Ten zobrazuje všechny pozemky, stavby atd., nikoliv však výškopis. Ulice města nejsou popsány. Originál a tzv. císařský exemplář jsou barevně kolorovány, barvy odpovídají přírodě a skutečnosti. Litograficky rozmnožené otisky jsou však jen černobílé.

Na polohopisu katastrálních map bylo založeno 2. vojenské mapování, provedené v Čechách v letech 1842-1852, opět v měřítku 1:28 800. Děčínsko bylo mapováno roku 1847, jeho pohraniční území až roku 1851. Originální sekce zůstaly v rukopisu a jsou uloženy ve Vídni. Jejich redukcí do měřítka 1:144 000 vznikla v letech 1847-1860 pro Čechy speciální mapa. Děčínsko je na listu II. Mapová kresba je jednoduchá a přehledná, výškopis je proveden už pravými sklonovými šrafami, ale obsahuje jen malý počet výškových bodů. Generalizace polohopisu je značná, názvosloví je německé.

Dalším zmenšením do měřítka 1:288 000 vznikla mapa generální. Její české listy byly nakresleny roku 1860 a první výtisky vyšly roku 1865. Názvosloví je opět německé. Mapy tohoto mapování se staly podkladem celé řady různých odvozených map.

Druhé vojenské mapování nesplnilo požadavky na mapy kladené, a proto bylo po porážce Rakouska ve válce s Pruskem v roce 1866 zahájeno 3. vojenské mapování. V Čechách se mapovalo v letech 1874-1875 a 1877-1880, a to v měřítku 1:25 000. Tak vznikly tzv. topografické sekce, jejichž originály jsou jedenáctibarevné. Děčín je zobrazen na sekci 3652/4 z roku 1875, originál se však nezachoval. Půdorys města je přesný a zřetelný, výškopis je dobře proveden. Fotografickým zmenšením mapového obsahu do měřítka 1:75 000 (pouze s malou generalizací) vznikla jednobarevná speciální mapa (teprve mnohem později dostala zelený přítisk lesů). Byla to nejpopulárnější a veřejnos-

Obr. 2 – Výřez tzv. topografické sekce v měřítku 1:25 000.

tí nejužívanější mapa třetího vojenského mapování, zejména v turistice. Její tvorba probíhala v Čechách v letech 1875-1880, na Děčínsku roku 1877 (list 2-X, od roku 1886 nově označen 3652). Generalizací do měřítka 1:200 000 vznikla generální mapa, určená pro vojenské taktické použití. Podle instrukce z roku 1886 měla od počátku čtyři barvy (černou, modrou, zelenou a hnědou, určenou pro šrafování). S jejím vydáním se začalo v roce 1887, tisk českých listů byl v 1. vydání ukončen roku 1899. Děčín je zobrazen na listu 32° 51'. Silná generalizace mapy je patrná i na půdorysu města. Cílem mapy byl místopis, výškopis sloužil jen jako doplňková složka, a proto byl zobrazen pouze kótami a šrafami, při absenci vrstevnic. Na podkladu těchto map, zejména však speciálních, vznikla celá řada map odvozených, v nemalé míře i turistického charakteru. Jimi bylo vybaveno i Děčínsko.

Zusammenfassung

DAS DĚČÍNĚR (TETSCHENER) GEBIET AUF ALTEN KARTEN

Die erste Landkarte, auf der der Ort Děčín (Tetschen) erscheint, ist mit großer Wahrscheinlichkeit die Karte, die von dem Regensburger Mönch Fridericus in der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts gezeichnet wurde. Diese wertvolle Quelle blieb allerdings leider nicht erhalten. Es ist jedoch bekannt, daß der Name unserer Ortschaft in verstümmelter Form als „Doscha“ eingezeichnet war. Die richtige tschechische Form „Dieczin“ erscheint dann auf der ältesten Karte Böhmens von N. Claudianus aus dem Jahre 1518. Ein relativ verlässliches Bild des Děčíněr Gebietes bringt erst die Karte des Königreiches Böhmen von J. Chr. Müller aus dem Jahre 1720 im bereits großen Maßstab 1:132 000, die mehrmals

kopiert wurde und noch anfangs des 19. Jahrhunderts als Unterlage diente. Einen bedeutsamen Fortschritt bedeutet Abbildung des Gebietes bei der ersten Militäraufnahme von Böhmen im Maßstab 1:28 800, von der die Handzeichnung der sog. Revision aus dem Jahre 1781 erhalten blieb. Die Karten dieser Aufnahme waren jedoch geheim und wurden daher nicht gedruckt. Trotzdem konnte ihr Inhalt der Schüttenitzer (Žitenice) Pfarrer Fr. J. H. Kreibich mindestens teilweise ausnützen, besonders für seine Karte von Nordböhmen. Soliden Situationsplan der Stadt, natürlich noch ohne Hypsometrie, brachte die Karte des Stablen Katasters in 1:2 880 aus dem Jahre 1843. Fast vollkommene Situation und Hypsometrie des Tetschener Gebietes finden wir auf der bezüglichen topographischen Sektion der dritten Militäraufnahme aus dem Jahre 1875. (Handgezeichnetes Original davon blieb leider nicht erhalten.) Aus dieser Karte entstand dann die Spezialkarte 1:75 000 (das entsprechende Blatt 1877), eine wichtige Unterlage für touristische und andere abgeleitete Karten, die noch in der Hälfte unseres Jahrhunderts gedruckt wurden.

Abb. 1 – Ausschnitt aus der Karte von Böhmen (von Zalteri) aus der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts.

Abb. 2 – Ausschnitt aus der sogenannten „topographischen Sektion“ im Maßstab 1:25 000.

(Pracoviště autora: Katedra kartografie a geoinformatiky Přírodovědecké fakulty UK, Albertov 6, 128 43 Praha 2.)

Došlo do redakce 21.3. 1995

Lektorovali Milan Holeček a Václav Král